

Türk Dünyası

Tarih

Sayı #433 Fiyat £50.00

Kültür Dergisi

Şubat 2023

Cilt: 73

Aylık Süreli Yayın

İssn: 1305-9769

Modem: 112483

Baş Eğmeyenlerin Lideri **Ayaz İshakî**

20. yüzyıl başlarında Tatarlara milli gururu yaşatan, bağımsızlık hayalini milli fikir ve milli ideolojiye dönüştüren eşsiz öncü Ayaz İshakî'nin ortaya çıktığı dönemdi. Gençlerin örnek aldıkları bir şahsiyet olarak, portresi medreselerin mezuniyet belgelerinde ve öğrenci defterlerinde kullanılmaya başlandı. Eserleri çok okundu, çok satıldı. Halkın yüreğinde, vatanının her köşesinde yer aldı...

Nail Nabiullin

1958 yılında başlayan cepheleşme faaliyetleri 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte iktidar-muhalefet ilişkileri Vatan Cephesi-Milli Muhalefet Cephesi adı altında karşılıklı söz düelloları etrafında şekillenmeye başlamıştı.

Doç. Dr. Işıl Tuna Pınar*

II. Dünya Savaşı'nı "demokrasi cephesinin" kazanmasından sonra dünyada yaşanan değişimlere paralel olarak iç dinamiklerin de zorlaması ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kararlı tutumunun etkisi 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulması ile sonuçlanmış, böylece Türkiye çok partili siyasal sisteme geçiş yapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü gibi isimlerin kurduğu Demokrat Parti'nin programı ve ideolojisi ekonomik temeller haricinde aslında CHP'den çok da farklı olmasına karşın demokrasi, insan hakları temelli söylemleri çerçevesinde 1946-1950 yılları arasında etkin, aktif bir muhalefet yürüterek kitlelerin desteğini almayı başarmıştır.

Nitekim DP kurulduktan altı ay sonra 21 Temmuz 1946 yılında o dönemde pek de demokratik sayılmayacak bir usul ile yapılan (açık oy, gizli sayım ve oy pusulalarının sayıldıktan sonra imhası vb.) milletvekili seçimleri sonrasında CHP tekrar iktidara gelse de kısa sürede DP'nin iyi bir teşkilatlanma ile güçlendiği de görülmüştü.

1946-1950 yılları arası Türkiye için, çok partili hayata adaptasyon ve muhalefetin ülkede kurumsallaşma süreci idi. Bu süreç CHP'nin otoriter kanadının temsilcisi olan Recep Peker'in Başbakanlık makamına atanmasıyla başlamış zaman zaman Meclis'te tansiyonun çok yükseldiği olaylar da meydana gelmiştir. Örnek vermek gerekirse muhalefet partisi sözcüsü Adnan Menderes'in bütçe görüşmelerinde iktidarı eleştirisi sonrasında Başbakan Recep Peker'in Menderes'e yönelik "psikopat" nitelemesinde bulunması üzerinde Demokratlar iktidarı "sine-i millete döneriz" şeklinde karşılık vermişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü partiler üstü bir tavırla iki siyasi parti ile yaptığı temaslar sonunda yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesi ile bundan sonra çok partili yaşamın ülkede kalıcı olacağını göstermiştir. Beyannamenin bir sonucu olarak iktidar ve muhalefetin içerisindeki otoriter kanatlar törpülenmiş ve daha sağlıklı bir süreç devam etmiştir. Süreçte sayıca fazla gazete yayın hayatına girmiş, yeni siyasi partiler kurulmuş, sendikal örgütlen-

melerin başladığı, Seçim Kanunu'nun değişikliği (adli kontrol şartı getirilmiş, gizli oy, açık sayım vb.) demokratikleşme adına önemli adımların atıldığı bir döneme girilmiştir. Ancak savaş döneminde yaşanan ekonomik sıkıntıların halkta yarattığı iktidara yönelik olumsuz etki, tek parti iktidarına duyulan bıkkınlık, Demokratların, işçilere grev hakkının verilmesi ve üniversitelere özerklik verilmesine kadar varan vaatleri ile muhalefetin parlamentoda etkin bir siyaset yürütmesi gibi faktörlerin geniş toplumsal kitlelerin muhalefet partisini desteklemesine neden olmuştur. Böylece 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimler DP'yi iktidara taşımıştır.

Hem CHP hem de DP 1954 yılına kadar yeni rollerine uyum sağlamaya çalışmıştır. 1950-1954 yılları diğer bir ifadeyle "altın yıllar" iktidar- muhalefet-basın-ordu-üniversite ilişkilerinin ufak pürüzler dışında genel de iyi olduğu bir süreci yansıtmaktaydı. CHP'nin mallarına el koyulması, Millet Partisi'nin mahkeme kararıyla kapatılması, Halkevlerinin kapatılması ile Köy Enstitülerinin Köy Okullarına dönüştürülmesi gibi uygulamalara rağmen basın başta olmak üzere özgürlükler yelpazesinin genişletilmesi ve iktisadi alandaki başarılar DP'ye verilen desteği arttırmıştır. 1954-1957 yılları "duraklama dönemi" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü artık DP'nin yükselişinin durduğu, partinin otoriter eğilimlere yöneldiği, ekonomik sıkıntıların başladığı ve partiye karşı toplumsal muhalefetin olduğu bir döneme girilmiştir. Meclis'te peş peşe çıkarılan kanunlar, basın özgürlüğünün zedelenmesi muhalefeti kısıtlayıcı bazı faaliyetler, üniversite hocalarına yönelik kanuni düzenlemeler başta iktidar-muhalefet ilişkilerini hırçınlaştırdığı gibi toplumsal muhalefetin oluşmasında da etkili olmuştur.²

İlk cepheleşme girişimi 1957 milletvekili seçimlerinden hemen öncesine tekabül eder ve muhalefet kanadından gelir. 1956 yılının şubat ayında Hürriyet Partisi'nin muhalefet partilerinin iş birliği içinde olması gerektiğine dair ifadeler sonrasında partilerden buna benzer açıklamalar gelmiştir. Hatta İsmet İnönü'nün Heybeliada Taşlık'taki evinde bir toplantı da düzenlenmiş

ancak akim kalmıştır.³ Seçimlerden güçlenerek çıkan muhalefet seçim sonrasında iktidarın yaptırımlarına karşı "Güç Birliği" oluşturma çabası içine girmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin de Türkiye Köylü Partisi ile birleşmesi sonucunu doğuran 28 Kasım 1958'de "Milli Muhalefet Cephesi" kurulmuştur.⁴

İktidarın muhalefetin girişimine karşı tutumunu Başbakan Adnan Menderes'in 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa İl Kongresi'nde yaptığı konuşma çerçevesinde değerlendirebiliriz. Menderes, "politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı Vatan Cephesini kurmalarını bekler" diyerek muhalefetin oluşturmaya çalıştığı cepheyi "nifak cephesi" olarak yorumlamış ve Milli Muhalefet Cephesi'ne karşı Vatan Cephesi'nin kurulmasının "zaruri" olduğunu söylemiştir.⁵ Kısacası iktidar Vatan Cephesi yapılanması ile muhalefete karşılık vererek iktidar-muhalefet ilişkilerinde cepheleşme dönemi başlatmıştır. Menderes'in konuşmasının tamamlanmasında on kez nifak, 5 kez ihtiras, 4 kez tezvir, 3 kez kin kelimelerini kullanmıştır. Bu konuşmasından sonra bir buçuk yıl süren Vatan Cephesi serüveni başlamıştır.⁶

Vatan Cephesi'ni Tam Olarak Nasıl Tanımlayabiliriz?

Başbakan Adnan Menderes'in açıklamalarından "kin ve husumet" cephesine karşı oluşturulan bir birlik, hükümete göre yıkıcı ve bozgun hareketleri olan muhalefete karşı DP saflarında yer alınması gereken bir kuruluştur.⁷ Vatan Cephesi aslında DP bünyesinde kurulan yan bir örgüt olarak tanımlanabilir.⁸ Bu örgüte sadece DP üye-

lerinin değil aynı zamanda tarafsız vatandaşların ve muhalefet partisine üye olan vatandaşların da katılmaları bekleniyordu. Aslında çıkarılacak sonuç şudur: DP yeniden kitle desteğini Vatan Cephesi ile elde etmek istemişti. Aslında Güç Birliği de muhalefetin iktidara gelmesini güçlendirecek bir oluşumdu. O halde her ikisi için de oy potansiyelini arttırmak, iktidara gelmek veya iktidarda kalmak için yapılan çabaların bütünü olduğunu söyleyebiliriz.

Hükümet kısa sürede Vatan Cephesi propagandasını en üst seviyede yapmaya başlamıştır. Her gün gazetelerde “*Vatan Cephesine İltihaklar*” başlığı altında gazetelerde cepheye üye olan insanların uzun isim listeleri veriliyordu. Hatta bunun için özel bir gazete bile çıkarılmıştı. İktidarın yayın organı Zafer gazetesinde Vatan Cephesi girişimi övülürken muhalefetin desteklediği Ulus gazetesinde tam tersi görüşler yer alıyordu. Milli muhalefet Cephesi’ne katılımlar da aynı oranda Ulus gazetesi sütunlarında yerini alıyordu. Radyo da gazetelerden farksızdı. Başbakan Adnan Menderes’e hitaben çekilen telgraflar okunuyor, Vatan Cephesi’ne geçen kişilerin isimleri gerekçeleriyle birlikte okunuyordu.⁹ Öyle ki bu propagandadan rahatsız olan bir kesim “*Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Cemiyeti*” kurmuşlardır.

Ajans Dinlemiyenler Derneği kuruldu

Dernek radyoların partizanca neşriyatından
aşâhı bozulan vatandaşları tedavi ettirecek

RADIKAL Independenten Ajassa Helsingissä ja Porissa Neuvoston Helsingin Kaupunki (Helsingin Kaupunki) on valinnut

[illegible]

1. 2019年12月31日，本公司总资产为1,000,000,000.00元，净资产为500,000,000.00元。

Vatan Cephesi kurulduktan sonra Başbakan'a sayıca fazla telgraf geldiğini Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden tespitini yapıyoruz. Genellikle telgrafların giriş kısmında kişilerin Vatan Cephesi'ne geçiş sebepleri verilmekteydi. "... Memleket hizmetinizdeki gayret ve icraatınızı takdir ederek", "... CHP'den istifa edip memleket sathındaki büyük hizmetlerinizi gördüğümüzden" şeklindeki ifadelerle başlayan telgraflar birbirine benzer nitelikteydi. Özellikle köylerden, ocak ve bucaklardan telgraflar yoğunluğunda. Diğer muhalefet partilerin teşkilatlarının istifa edip Vatan Cephesi'ne benzer sebeplerle katıldığı görülmekteydi. 18 Ekim'de Uşak'ta 235 üyeli Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne mensup kişiler olduğunu belirten CMP ocak başkanı Ramazan Yektar ve Muhtar Osman Yıldırım Başbakan'a çektikleri telgrafta vatanın selametini Demokrat Parti'de gördükleri için istifa edip Vatan Cephesi'ne katıldıklarını ifade ediyorlardı. Telgraflarda dikkat çeken bir başka husus ise "*muhalefetin ülkeye zararının dokunduğu*" düşüncesinin hâkim olmasıydı. Uşak'ın Binaz ilçesi İslam mahallesinde ikamet eden Mehmet Özdemir'in çektiği telgraf da tam da bu düşünce yansımasıdır. Özdemir, "*muhalefetin yıkıcı zihniyeti*" bulunduğu için Vatan Cephesi'ne katıldığını belirtmiştir.¹⁰ Aslında genel olarak telgraflar vatandaşın iktidar ve muhalefete bakış açısını göstermekteydi.

Kısa sürede Vatan Cephesi'ne katılımlarda artış gözlemlenmiştir. Öyle ki artık, telgraflar bireysel katılımları içermemekle beraber bütün köy, bütün bucak ifadeleri yer almaya başlamıştır. Genel olarak katılım köy ve bucaklar-

TÜRK ORDUSU VAZİFE BAŞINDA Silâhlı kuvvetlerimiz bütün Yurtta idareyi fiilen ele aldı

27 Mayıs 1960
Hürriyet
İstanbul Askeri Valisi

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Millete Tebligleri

dan çok destek görmüştür. Elbette ki Başbakan Adnan Menderes'in gittiği her açık hava toplantısında vatandaşları Vatan Cephesi'ne üye olmaya davet etmesinin de etkisi büyük idi. Vatan Cephesi'ne üye olanların sayısı bir yılda 973.000, İstanbul'da 1960 yılındaki üye sayısı 76.040, toplam Vatan Cephesi sayısı ise 134 idi.¹¹

1958 yılında başlayan cepheleşme faaliyetleri 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte iktidar - Muhalefet ilişkileri Vatan Cephesi - Milli Muhalefet Cephesi adı altında karşılıklı söz düello-ları etrafında şekillenmeye başlamıştı. Başbakan Adnan Menderes; "Adına Güç Birliği denen böyle bir baltalama cephesi karşısında bu memleketin menfaatlerini her şeyin üstünde tutan sevgili vatandaşlarımızın Vatan Cephesini teşkil etmek suretiyle tarih boyunca olduğu gibi bugün de Türk milletinin

yüksek milli menfaatlere ne kadar bağlı olduğunu yeni bir delilini vereceklerinden eminim. Bir takım geçici sıkıntıların günlük üzüntülerini bahane ederek ve Türk milletinin hakiki menfaatlerinin yolundan ayırarak onu kararında hataya düşürmek hiçbir zaman vatanperverlikle kabili değildir"¹² diyerek vatanını sevenlerin muhalefetle iş birliği yapmamalarını Vatan Cephesi'ne katılmalarını istiyordu.

Ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü ise "Muhalefet arasında Güç Birliği konusu demokratik rejimi selamete çıkaracak bir kuvvet olarak ufukta belirmiştir"¹³ diyordu. Muhalefet iktidarın girişimine karşı Çanakkale-Geyikliyi kapsayan bir yurt gezisi tertip etmiştir fakat gezi sırasında CHP'li milletvekillerinin bölgeye girişlerinin engellenmesi iki taraf arasındaki gerilimi tırmırdırmıştır.

Cepheleşme eğilimi hangi cenahtan gelirse gelsin Vatan Cephesi-Güç Birliği girişimleri toplumda ikili kutuplaşmanın derinlemesine sebebiyet vermiştir. Toplumsal kutuplaşma siyaset uzlaşısını ortadan kaldırdığı gibi iktidar-muhalefet ilişkilerinde derin sorunlara yol açmıştır. Çok partili yaşama geçilmekle birlikte siyasi partiler uzun yıllar tek parti yaşantısının getirmiş olduğu olumsuzluklardan biri olan iktidar ve muhalefetin birbirlerine tahammülsüzlükleri ikili ilişkilerin sert ve yıpratıcı yürütülmesini doğurmuştur. Vatan Cephesi ve Güç Birliği oluşumları ise demokrasinin işlerliğinin tıkanmasına sebebiyet vererek 27 Mayıs darbesinin önemli gerekçelerinden biri olarak görülmüştür.

dipnot

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, isil.tuna@msgsu.edu.tr

1- Zehra Aslan, "Trabzon'da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Kış 2013, s. 130.

2- Zehra Aslan, *Yassıada'da Yargılanan Trabzon Milletvekilleri I*, Libra Yayınları, İstanbul 2017, s. 6.

3- Milliyet, 20 Eylül 1957.

4- Işıl Tuna, *Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960)*, Libra Yayınları, İstanbul 2018, s. 298-299.

4- Milliyet, 13 Ekim 1958.

5- <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/20-YaseminDoganer.pdf> Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023.

6- Zafer, 13 Ekim 1958.

7- Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşme-lere Bir Örnek: Vatan Cephesi*, Boyut Yayınları, s.43.

8- Zafer, 22 Ekim 1958.

9- Işıl Tuna, "Uşakta Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.35, 2019, s. 629.

10- Uyar, a.g.e., s. 45.

11- Zafer, 25 Kasım 1958.

12- Milliyet, 19 Kasım 1958.